

Primož Vidovič

Let mrtve ptice

Kakšna je bila moja mladost? Slabo se spomnim. Zelo kratka. V nekem trenutku sem bila otrok, potem pa sem čez noč morala odrasti. Tisto niso bili časi, ki bi ti dali kaj dosti izbire; ali si odrastel ali pa umrl. Pri nas zgoraj otroštvo že tako ali tako ni bilo čas nebogljenosti, ampak čas učenja in odraščanja. Toda ko je prišla kuga, takrat pa se še učiti nismo mogli več. Samo bežali smo, od enega kraja do drugega, iskali hrane, iskali prijaznega pogleda, dobrotne roke. Mladi in stari, ko smo prišli čez mejo, smo vsi bili boj za preživetje. Živo se spomnim tistega dne, ko sem v sebi začutila, kako je uvel cvet moje mladosti, ki se je komaj začela. Kakor luč je v meni ugasnilo takrat. Takrat je bil moj bratec še z menoj. Bor. Meni je bilo trinajst let, bila sem še deklič, komaj sem prvič dobila svoje dneve. Bor, on jih je imel komaj osem. Tiste dni sva se skrivala pri nekem kmetu, nekoliko južno od meje. Bila je zima in snežilo je, zato sva se morala nekam zateči.

Zbudila sem se iz morastih sanj, ki so me pestile iz noči v noč. Začele so se tako, da sem letela čez širo no, potem pa se je pojavil črni mož, podolgovat stvor, odet v haljo iz vranjega perja, krila je imel, grozeča in črna, kljun in kremplje, ki bi ti prebodli telo. Črni mož me je lovil v vseh sanjah, letel je za menoj, letela sem, kolikor hitro sem mogla, a me je dohiteval. Ko me je dohitel in je planil name s kremplji, sem zmeraj planila pokonci, vsa zadihana in prepotena. Tistega dne pa se je mora še kar nadaljevala, le da je bila resnična. Zunaj so namreč divje vreščale vrane. Skušala sem znova

zapreti oči, še malo počiti, kajti v kosteh me je žrla takšna utrujenost, da je noben spanec ni mogel več pregnati. Bila sem samo deklič, ki je bežal za življenje. Kako sem zdržala tako dolgo, v resnici ne vem.

Skozi špranje skednja sem v zgodnji jutranji svetlobi videla, da je dvorišče polno vran. Zbrale so se okrog trupla krave, ki je prejšnjega dne poginila kmetu, pri katerem sva bila skrita, pa je bil prestar, da bi jo odvedel. Ptice so imele pravo gostijo. Tega ne bom nikoli pozabila, s kakšno slastjo so načenjale mrliča in razpravljale. Pri nas smo mrtve nesli v gore in jih tam izpostavili mrhovinarjem, požrli so jih ptiči. Tako smo nekako vrnili naravi tisto, kar nam je podarila. A tega nihče ni smel gledati; zelo slabo znamenje je bilo, če si videl Morano pri delu. Velikokrat se je zgodilo, da je Morana obiskala tudi tiste, ki so to videli, ali pa njihove svojce. Zato mi je bilo tedaj nelagodno opazovati, čeprav je na tleh ležalo samo truplo krave. Saj ne, da ne bi že prej kdaj videla jastreba na kakšni divjadi, ki je poginila, ampak vrane so me spomnile na črnega moža, ali pa je morda bilo obratno. In pogled me je napolnil z grozo.

Tu in tam je pes – kmet je imel starega psa – planil pokonci in začel preganjati ptice. Lajal je nanje, bevska, renčal. Za trenutek so res poletele, a so malo stran znova pristale in nadaljevale, pes, ki je bil že v letih, pa je tudi obupal in se vrnil v uto – opravil je svojo dolžnost.

Zaspati v hrupu nisem več mogla. Obrnila sem se k Boru, mojemu bratcu. Z njim sva bežala, gledala sem ga, kot že toliko nespečih juter, kako zvit v klobčič k sebi stiska svojega Volčnjaka, leseni kipec, ki mu ga je izrezbaril dedek že dolgo tega. Dedek je bil že leta mrtev. Dovolj je bil star – ne, ne dedek, Bor –, osem pomladi, da se je podnevi pretvarjal, da se več ne igra, da je bojevnik in lovec, a ponoči si ni mogel pomagati in je skrivoma poiskal Volčnjaka, misleč, da ga ne vidim. Tudi jaz sem nekoč imela igračko. Majhno punčko sem imela, babica mi jo je naredila, iz ovčje kože, volne, okrašena je bila z biseri iz jantarja, ja, malo drugačno, kot so tu pri vas, bolj preprosto, lase pa je naredila iz dlak višavskega goveda. Rada sem imela tisto punčko. A tako kot nekoč moji babici je tudi meni nekega dne punčka začela razpadati. To je bil pri nas znak, da je treba odrasti. Moja punčka je zelo hitro razpadla, kakor da bi slutila.

Z Borom nisva vedela, kam beživa. Ko naju je babica ponoči poklicala k sebi in nama izročila malhi, je rekla samo, naj greva na jug, naj tam poiščeva dobre ljudi. Ni hotela, da še naju pokonča kuga, tako kot je najine starše, tako kot je pokončala vso najino plemo. Ona ni bila še nikoli na jugu. S solzami v očeh, a s trdo roko in besedo naju je potisnila iz šotora, in od tam sva bila na svojem. Tavalasva, komaj živela, tu in tam nama je

pomagal kak rojak, ki sva ga srečala in je prav tako bežal. Včasih so bežale cele družine. Le malo jih je uspelo priti sem dol. Ko so jih vojaki našli, so jih strpali v taborišča. Tam so od lakote in zaradi nesnage shirali. Tako kot bi najbrž midva, če bi naju ujeli.

Ko sem gledala Bora, me je zdramil najprej obnovljen lajež in kmalu zatem topotanje. Vedela sem, da so to vojaški koraki. Ta ritem se ti usidra v ušesa, ko te nekaj časa preganja, začutiš ga v kosteh, preden ga sploh zaslišiš. Domačini mi pravijo, da jih vojaki ščitijo pred hudim. A meni se je zdelo takrat, in zdi se mi zdaj, da tisti, ki tako hodi, s tako jezo, s tako neusmiljenostjo, da te ta ne more varovati, lahko samo napada in uničuje.

Zato sem pograbila nož, ki sem ga imela skritega v slami, in pogledala skozi špranje v steni; videla sem tri može v tistih njihovih čudnih oblekah, s puškami na ramenih. Dva sta stopila skozi vratca na ograji in veter je vratca tik zatem zaloputnil. Kmetov pes je zarenčal na njiju. Psi vedo, komu gre zaupati in komu ne. Psi vedo to veliko bolje kot ljudje. Babica je vedno govorila, da je treba poslušati pse, da se bolje odločajo kot mi, pametni ljudje. A pes je lahko samo lajal, vojaka sta prišla do vrat in trkala, malodane razbijala. Preiskava, je zavpil eden, odprite. Tako sem se oklenila svojega noža, da so se mi izbokline na držalu zarezale v kožo, po čelu mi je lil pot, komaj sem dihala in v želodcu me je zvijalo. Dreznila sem malega Bora, ki je spal kot ubit, in mu hkrati pokrila usta, da ne bi kaj rekel, mu zasikala, da morava takoj stran, naj vzame stvari, tiho.

V tistem trenutku je kmet odprl vrata. Vprašal jih je, kaj bo dobrega. Bil je vesel človek, dobrodušen, in je mislil, da se bodo vojaki na gostoljubnost dobro odzvali. A ni bilo tako, iščejo prebežnike, so rekli, kmet pa, a tako, da ni nobenega videl, in se je pošalil, če nemara mislijo mrhovinarje, ki so se zagrizli v njegovo Reziko – Rezika je bilo ime njegovi kravi. Njih krava za zdaj ni zanimala, rekli so, da bodo pogledali. In so šli gledat, kmet jih je povabil v hišo, nakar je malo postal in pogledal proti nama, da mi je srce padlo v hlače: seveda sem že ves čas slutila, ne, vedela sem, da vé za naju. Že prvi dan naju je moral videti, ker je naslednje jutro, potem ko je šel v skedenj opravit, "pozabil" kruh in skuto na polički. Skuta je bila odlična, take še nisem jedla. Ne vem, zakaj naju ni prijavil. Skrivati prebežnike je bilo nevarno. Slišala sem, da so veliko domačinov na mestu postrelili, kot izdajalce, druge so vrgli v taborišča skupaj z begunci.

Z Borom sva skočila na noge in si oprtala malhi. Vedela sem, da bi bilo iti skozi sprednja vrata nespametno, ker bi naju takoj zagledali skozi okna, pa tudi če bi nama uspelo priti do ceste in v vas, bi naju takoj opazili, ker sva bila povsem razcapana, pa tudi drugačni smo mi, severnjaki, prepoznavni,

saj vidite mene. Na zadnji steni skednja so bila še ena vratca, ta so gledala na njive. To je bil edini izhod, nevaren izhod, vendar edini, ki nama je preostal. Bor mi je medtem govoril, da noče bežati, godrnjal je, tarnal, da ga noge še vedno bolijo, pa da bi on z lokom vse te vojake postrelil. Rekla sem mu, naj ne nori, ker to niso zajci, da bi jih tako lepo prosto ustrelil, ti zajci imajo puške in ne bežijo. Ni mi verjel, ali pa je bil samo trmast.

Že so se odprle kmetove duri. Nagovarjal je vojake, naj mu pomagajo z Reziko, ker mu je konj poginil in je ne more sam odvreči, in so rekli, da mu bodo pomagali, a najprej je treba v skedenj, bili so neizprosni. Pobrala sva zadnje stvari, napolnila sem še čutaro, potem sva že ugotavljala, kako odpreti vratca, dvignila zapah – videla sem, kako sence migetajo za steno za mano, ko se približujejo. Tedaj je Bor zašepetal, da je Volčnjaka pozabil, in res je ležal poleg sena njegov kipec. Ne vem, kaj mi je bilo, da sem skočila ponj. Morda mi je bilo hudo za Bora, ki mu je bil ta kipec edina tolažba, morda mi je uspelo pomisliti, da bi kipec tujega videza dobrotnega kmeta lahko spravil v nevarnost. Pa sem stopila, da bi kipec pobrala, pa se mi je malha zataknila za zapah na vratih. In so vrata udarila ob steno.

Zunaj so se koraki razživele in se začeli divje približevati. Čutila sem, kako mi je kri povrela. Boru sem sikala, naj beži, kakor da bi še sploh bilo važno, če govorim tiho, sama pa skušala osvoboditi naramnico malhe, kar mi je uspelo šele, ko se je utrgala in se je vsebina malhe razletela po tleh. Ko so se velika vrata skednja odpahnila in se odprla in je v sobo vdrla svetloba, ki me je zaslepila, sem lahko samo tekla za Borom, ki je že bil pri njivi. Tekla sva za življenji. Nekajkrat sva že tako tekla. In povem vam, ko tečeš za življenje, odpovedo vse zavore, takrat samega sebe presenetiš, kako hitro lahko tečeš, česa vsega si zmožen. Bilo je, kakor da bi stopila iz časa, kakor da bi vsa narava obstala zame. Sneg, v katerega so se mi udirale noge in me je spotikal, me ni nič hladil. Gozd, proti kateremu sva tekla, pa se je oddaljeval, vztrajno oddaljeval. Tedaj je počilo.

Strel je odmeval po ravni in me za trenutek oglušel. Bora sem videla teči naprej, tudi sama sem tekla naprej, tako sem vedela, da naju niso zadeli. Še je bilo upanje. Še hitreje sva tekla, kakor veter, vse je izginjalo mimo mene, mraz me je tolkel po obrazu. Potem je drugič počilo. In potem je Bor omahnil. Če sem do takrat mislila, da se zame čas bolj ustavi ne more, se je. Še srce mi je nehalo biti. Bor je omahnil v sneg, vse okrog njega je že postalo rdeče, ko sem ga dohitela. Kričala sem, naj teče, a odgovoril je samo z ječanjem. Potem sem ga zgrabila, ga vlekla, in samo čakala, da počí še tretjič, da še mene zadenejo. Mrmrjala sem Oprosti, babica, oprosti, oprosti, to sem si mrmrala. Solze so padale in zmrzovale v vetru. Končno

je ustrelilo še tretjič. Končno sem omahnila še jaz. Slišala sem vrane, kako vreščijo, ko so zagledale moje truplo. Ne vem, ali so zares bile blizu. A pele so svojo morilsko pesem, dokler nisem zaspala. In sanjala sem, da sem majhna ptica in prišel je črni mož, ki me je dohitel in raztrgal.

Zbudila sem se sredi gozda, v mrzlem snegu. Kako sem do gozda prišla, nisem vedela. Morda sem še nekaj časa tekla, potem ko je ustrelilo. Ali pa sem se vmes zbudila. Vseokrog je bilo tiho. Pobrala sem se na noge, vsa drgetajoča, sneg mi je zlezel pod oblačila. Potem sem pomislila na Bora, kje je Bor? Zagledala sem krvavo sled, se spomnila, da so ga zadeli, in groza me je spreletela, takšna groza, da sem se vsa začela tresti. Oprosti, babica, sem spet mrmrala kot v zamaknjenju in nejeverno majala z glavo.

Našla sem ga ob smreki. Držal se je za levo nogo, katere hlačnica je bila vsa okrvavljena. Čisto bled je bil, čelo je imel mrzlo, na licih zmrzujoče solze, komaj je dihal. Pobožala sem ga po licih, tako nežno, kot da bi se bala, da se bo zlomil, če bom pregroba. Bor, bratec moj, sem mu govorila, ga prijemala za roke, ga stisnila k sebi, ko se je predramil. Zaječal je in povprašal po svojem Volčnjaku. Pusti Volčnjaka, sem govorila, nogo ti moram oskrbeti. On pa samo o Volčnjaku, ki je bil poteptan na kmetovi kmetiji. So kmeta ubili? me je spreletelo, ampak ne, črti naj vzamejo kmeta, moj Bor je umiral.

Metek ga je zadel v zadnjo stran stegna. Poskušala sem priviti hlačnico, pa je bila tako debela in trda, da sem jo mogla z nožem obrezati in odtrgati. Iz strelne rane je še tekla kri. Hvala bogu je mraz upočasnil pretok, sicer bi v kratkem izkrvavel. Rano sem prelila z vodo, da bi jo vsaj malo izprala, tako kot sem to včasih pod babičinim nadzorom počela z ranami lovcev, ko so se poškodovani vrnili v vas. Rano je treba izprati, mi je narekovala, to je najpomembnejše, da se ne okuži, če se okuži, je lahko konec, ranjenec lahko umre. Izpirala sem rano, kakor da bi hotela iz nje izprati tudi naboj, a vedela sem, da tega nikakor ne bom mogla storiti, konico strelice je včasih bolje pustiti notri, sem jasno slišala babičine besede. Rano sem morala obvezati, vendar nisem imela pri sebi nobenih obvez. Kar odtrgano hlačnico sem vzela, očistila sem jo v snegu, potem pa jo ovila okrog rane, tesno sem jo ovila, kakor sem videla babico ovijati. Ves čas sem jokala, Bor pa me je gledal, samo gledal me je, izgubljen, kot da bi njegova duša že zapuščala telo. Ko je bila rana obvezana in se mi je zdelo, da sem dovolj zaustavila krvavenje, sem malo postala. Moj pogled je bil moten zaradi mrene solz.

Kaj naj še naredim za Bora? Kaj, če izkrvavi, kaj, če se rana vseeno okuži? Nekakšna zelišča sem hotela najti, nekaj sem še morala storiti, nisem mogla samo čakati, samo upati na najboljše, nisem mogla, tako mi je bilo

hudo, tresla sem se, pogledovala okrog, se spomnila, da so vsa zelišča, ki nama jih je dala babica, vse je bilo v skednju, vse sem tam izgubila, tu pa je bil sneg, sneg in nobenih zelišč, nič nisem mogla. Začela sem na glas jokati, sesedla sem se, udarila po snegu in se jezila nad bogovi, nad Morano, ki je iztegovala roke po nama, zdaj, ko sva prišla že tako daleč, ko dobri ljudje niso mogli biti več daleč. Zdelo se mi je, da se je okrog mene ves svet zvrtil in da sem padala v vrtimec, ki me premetava in srka vase. Čisto sama sem bila, a s tolikšnim bremenom, da so se mi lomila ramena pod njim.

Tedaj sem na dlani začutila nežen dotik. Bor me je pobožal in me gledal, izgubljen in zmeden, kakor da ne bi mogel doumeti, da se je njegova velika sestra, ki ga je doslej tako neumorno vodila, zlomila. Ni razumel, zakaj jočem, samo pomagati je hotel, ublažiti bol, me spet popraviti, da bom spet močna zanj. Bilo je majhno dejanje, majhen dotik. A dal mi je moči in topline. Pogledala sem mu v oči, obrisala sem si solze, stisnila pesti in mu pokimala, kakor da bi mu hotela reči, da bo vse dobro, da sem bila o tem videzu navkljub prepričana.

Cel gozd sem preiskala za zelišči, a vse je bilo skrito pod snegom, vse premrlo. Preteklo je nekaj ur, preden sem se vrnila, prestrašena, da je medtem že izkrvavel. A deček se je dobro držal, mraz je moral pomagati, da ni izkrvavel, ali pa so bogovi, ki so se poigravali z nama, malo dobrega dali, malo slabega. Ujela sem vendarle zajca in nama ga na majhnem ognjičku popekla. V tistem trenutku sploh nisem pomislila, da bi lahko kdo videl dim. Po koščkih sem mu dajala jesti. Ko sva se najedla, in bil je dober zajec, boljši kot kadar koli, še zdaj ga lahko okušam, ko sva se najedla, se mi je zdelo, da se je malo življenja vrnilo na Borov obraz, bledičnost je zbledela. To je bila moja edina priložnost, da skočim na kmetijo, da vzamem zelišča. Zelišča so bila rešitev. Nekako se mi je zdelo, da je rešitev v teh zeliščih ... Kaj sem pa vedela, trinajstletna punčara ...

Ni še bila trda tema, a nisem več upala čakati. Ko je Bor zadremal, sem ga pokrila s svojim kožuhom in smuknila skozi gozd, se prihuljena k tlom pretihotapila vse do kmetije, videti je bila zapuščena. Zadnja vrata skednja so se zibala in včasih zaloputnila v hladnem vetru, ki je rezal skozi vas. O vojakihi ni bilo več sledu, vsaj v temi jih videti nisem mogla. Poslušala sem vsak zvok, vsak premik, vsak škrip, ki ga je oddajal majajoč skedenj. Samo iz vasi je veter včasih prinesel rajanje v krčmi. Niti vran več nisem slišala.

Malho sem našla zraven vratc. Pohodili so jo s svojimi težkimi škornji. A zelišča so še bila v njej, vse je bilo v njej. V temi je bilo sicer težko kar koli videti, z roko sem pač začutila. Spomnila sem se še na Borovega Volčnjaka, se sklonila in poiskala po tleh. Našla sem ga blizu kupa sena, kjer sva spala,

nepoškodovanega. Vzela sem kipec in ga spihnila. V vetru je ves ta čas nekaj kar naprej škripalo, sem in tja. Malo sem se sprehodila; pogledala sem na dvorišče, ki ga je osvetljevala polna luna, ker me je zanimalo, ali sveti luč v kmetovi hiši, ali krava še leži tam. Krave ni bilo na spregled, na kmetovih oknih pa je bila tudi tema. Najbrž je že spal. Vsake toliko je zaškripalo, in vsakič sem se zdrznila.

Potem sem se obrnila in tik pred sprednjimi vrati zadela ob veliko črno telo. Kriknila sem, se odrinila in stekla. Prepričana sem bila, da je to moj znani črni mož, ki me bo zdaj zares ulovil, tekla sem še z večjo silo kakor zjutraj pred vojaki. Z malho v eni roki in z Volčnjakom v drugi sem se rešila pred črnim možem in prišla naposled v gozd. Na srečo me ni zasledoval in vsa zadihana sem postala in počila. Takrat se mi je zdelo edino smiselno, da je bila tisto nekakšna prikazen, ki so jo nadme poslali bogovi. Zdaj zveni smešno. Zdaj vem, da je bil najbrž kmet, da so ga obesili, tako kot že veliko drugih, ki so nam pomagali. Ubogi kmet. Pa saj je bil že star in sam. Še krava mu je umrla.

Veter je še naprej pihal, a ničesar drugega ni bilo slišati. Našla sem Bora, komaj sem ga videla, ker je ogenj pogasil in je luno zastrl oblak. Rano, ki ni več krvavela, sem obložila z zelišči, da se ne bi okužila, da bi se hitreje zacelila, in jo obvezala z novim povojem, ki sem ga zdaj odrezala kar od svojih hlač, in v roke sem mu dala njegovega Volčnjaka. Ko sem končala, sem bila tako izmučena, da sem si uspela samo malo odgrniti sneg zraven njega, in tam sem se sesedla, legla sem, ga z eno roko objela, potem pa začela kinkati. Uspelo mi je, sem si mislila, in toplo mi je bilo pri srcu, čeprav me je mraz rezal v kosti in sem ude komaj še čutila. Sanjala pa sem, da letim čez naše lepe doline, sanjala cvetočo pomlad, ki je čakala nekje za vogalom zime, videla sem brsteče rastje, se igrala s pojočimi pticami, plavalala v deročih vodah, z Borom sem plesala ob ognju, babica mi je pletla kite in mi pripovedovala zgodbe, vse te podobe so se mi porajale in me ponesle v umirjen svet, od koder sem končno pregnala črnega moža.

Ja, mrtev je bil. Moral je bil umreti, še preden sem sploh odšla na kmetijo. In ko sem se vrnila, sem bila tako utrujena, da niti nisem bila pozorna na to, ali še diha, niti nisem pogledala, ali nastaja meglica, ko izdihuje. Ko so me zjutraj spet zbudile vrane, takrat me je prešinilo, spoznanje me je obliko. Niti pogledati mi ni bilo treba, vedela sem, da je mrtev. Ležal je čisto spokojen, videti je bil, kakor da še spi, kakor prejšnje jutro, ko sva morala zbežati, kakor vsako jutro, ko sem se zbudila ob njem in ga gledala mirno sanjati. Prav tako je držal v rokah Volčnjaka, prav tako je imel usta rahlo odprta, ker je velikokrat dihal skozi usta. Jokala sem. Še zdaj me stisne.

Tako me stisne. Ko pomislim. Kaj sem storila? Razočarala sem babico. Prosila sem jo odpuščanja. Prosila sem bogove odpuščanja, milosti. Ko me ni nihče uslišal, sem se hotela vdati. Ampak potem sem pomislila, ali naj bo vse zaman? Ali nisem dolžna, da nadaljujem, sama, da ne bodo žrtve zaman, da izpolnim vsaj del obljube, ki sem jo dala babici, če že ne morem cele? Vrane, ki so name vreščale z vej, so me skušale pregnati, da bi se lotile novega plena. Naposled sem vstala. In šla.

Zdaj so drugi časi. Zdaj se nam zdi vse to skoraj nepojmljivo. Zdaj govorimo druge jezike in spoštujemo druge bogove. Zdaj so nas vaši gospodje sprejeli, da jim obdelujemo polja in kopljemo rudnike namesto jih, in hvala bogu, da so, rešili so nas, kar nas je ostalo. A ko sem bila mlada, ko je bil Bor še živ, takrat ni bilo milosti, ne. Beg, ki se nam je v tistih zimah zarezal v kosti, nas še dolgo ne bo zapustil. Veliko rodov bo moralo miniti. Še vedno se vsakič, ko dobim od ljudi tod okoli neprijazen pogled, in teh pogledov ni malo, spomnim domovine, ki je zdaj vsa tiha in prazna, in si želim, da bi lahko zavrtela čas nazaj, poletela nazaj domov, da mi ne bi bilo treba iskati pomladi tu, pri vas, da bi lahko pila iz naših bistrh potokov, tekla čez naše travnike, spet plesala z Borom ob našem ognjišču, babica pa bi mi pletla kito in me učila naših modrosti, na zemlji, ki nas je rodila, v mladosti, ki sem jo izgubila.